

Глава 22 Держава ацтеків

Задовго до приходу ацтеків у долину Мехіко на території сучасної Мексики вже існували доволі потужні культури, одні з яких були не-довговічними, а інші існували від п'яти до одинадцяти століть і навіть більше.

У центральній частині Мексики у VIII-XII століттях розвинулася цивілізація толтеків, які уславилися серед індієських народів своїм зодчеством. У своїй столиці Теотіуакане вони збудували одну з най-величнійших споруд того часу - піраміду Сонця площею 3500 кв. м і заввишки близько 52 м. Ще більш значних розмірів була інша піраміда, збудована толтеками в Чолуле. За своїми розмірами (площа основи близько 3900 кв. м і заввишки понад 70 м) ця піраміда не поступалася піраміді Хеопса в Єгипті.

До кінця XII століття в мексиканську долину з півночі прибули і розселилися на болотистому острові лагуни Текскоко ацтеки, які сприйняли досягнення інших народів Мексики і зуміли за порівняно короткий час створити свою розвинену цивілізацію.

Утворивши з сусідніми племенами конфедерацію, ацтеки силою зброї утвердили своє панування майже над усією територією сучасної Мексики, а також над частиною Гватемали і Нікарагуа. Столицею ац-текської федерації стало місто Теночтитлан, яке налічувало на момент завоювання іспанцями від 200 до 300 тис. мешканців. На той час це було одне з найбільших міст світу.

Основою економіки ацтеків, як й інших цивілізованих народів Америки, було землеробство. Культивувалися маїс, квасоля, томати, батат, перець, агава та багато інших видів фруктів. У засушливу пору року за допомогою дамби, збудованої через лагуну Текскоко, і складної системи шлюзів вода подавалася на плантації, поля і сади.

Значного рівня досягли різноманітні ремесла. Ацтеки чудово об-робляли золото, срібло, олово, дерево, коштовне каміння. Не знаючи заліза, вони навчилися різати метали і камінь, використовуючи для цього інструменти, зроблені зі сплаву олова з міддю.

Значним попитом як усередині країни, так і за її межами користувалися їхні вироби з пір'я, тканини, одяг, кераміка, металовироби тощо. Найбільший ринок держави - у Теночтитлані ніколи не пустував і, за свідченням іспанських хроністів, своїм багатством ні в чому не поступався славетним східним базарам.

Подібно до своїх попередників ацтеки були відмінними будівельниками. Свої міста вони зазвичай будували у вигляді прямокутника, у центрі якого знаходилася площа, що становила релігійно-обрядовий комплекс. Храми, що будувалися, як правило, з каміння, являли собою масивні споруди у формі піраміди і повинні були викликати у глядача відчуття своєї ницості і сили влади, яка панувала над ними. Саме таким був храм, збудований ацтеками у центрі Тенотчитлана на честь бога війни Уцилопочтілі, площею 8400 кв. м і заввишки 45 м.

У галузі наукових знань ацтеки розробили принципи астрономії, що дозволило їм створити сонячний календар, який відзначається високою точністю. Ацтекський календар (або Сонячний камінь), який дійшов до нас, являє собою моноліт вагою понад 25 т і понад три метри у діаметрі та дозволяє судити про їхню систему обчислення часу. Рік в ацтеків складався з 365 днів, поділених на 18 місяців по 20 днів кожен, до яких наприкінці року додавалися ще п'ять днів, які вважалися нещасливими. Кожен місяць поділявся на чотири тижні по п'ять днів кожен.

Була в ацтеків і писемність, переважно піктографічна, але вже з деякими елементами ієрогліфічного письма. Певний розвиток одержали і лірична поезія, проза, музика, театр. Значного рівня досягли живопис, який відзначався гострим, гротесковим характером, а також скульптура.

В ацтеків були зоологічні та ботанічні сади, що дозволило їм здійснити низку цікавих спостережень у ботаніці, зоології та медицині.

Основною ланкою держави та суспільства була община, так звана кальпулі. Зазвичай кальпулі являли собою поселення, де в кожному житлі мешкала велика родина. Ці житла розташовувалися навколо великої площі, на якій знаходилися головні будівлі общини: храми, резиденція правителя поселення, будинок громадських зборів, общинний склад та комора, ринки. Усього налічувалося 20 таких кальпулі, кожна з яких мала власну

землю, котра вважалася спільним володінням. На спільній землі всі члени кальпулі могли полювати, ловити рибу, збирати їстівне коріння і лікарські трави тощо. Разом з тим кожна окрема родина мала свою ділянку, яка передавалася у спадок від батька до старшого сина. Але ні ця ділянка, ні земля, що належала в цілому кальпулі, не могли бути проданими чи зданими в оренду окремій особі.

Земельні території кальпулі, як і окремі ділянки всередині неї, мали точно визначені кордони, природні чи штучно створені, руйнування яких суворо каралося аж до смертної кари.

Крім своїх ділянок, члени кальпулі були зобов'язані обробляти спеціальні ділянки, виділені для утримання знаті і жерців, сплати по-датків тощо. На цих ділянках члени общини працювали спільно, а вироблені продукти передавали спеціально обраній особі.

На чолі кальпулі стояв ряд старійшин, які збиралися кожні 20 днів. З них обиралися декілька чоловік, покликаних стежити за перетворенням його рішень у життя.

У XV - на початку XVI століття родова община ацтеків перебувала на стадії розпаду. Всередині общини посилювалася майнова нерівність, а влада вождів, яка мала до цього виборчий характер, все більше набувала рис спадкової.

Процесу переростання племінного союзу ацтеків у класову державу сприяли безперервні війни, які ацтекська федерація вела зі своїми сусідами. Це призводило до збільшення влади головного воєначальника, виділення родової знаті, які керували військовими операціями, а також сприяло розширенню інституту приватної власності, який розвивався разом зі зростанням рабовласництва.

Верховним колегіальним органом держави була Велика рада, яка складалася з 20 чоловік (по одному від кожної кальпулі). В її компетенції знаходилися питання адміністративного управління, а також судочинства. Усередині Великої ради існувала ще одна, з чотирьох чоловік, якій належало право обрання голови держави на час війни - верховного воєначальника. Цивільна влада знаходилася в руках іншого правителя, який головував у Великій раді, керував збиранням по-датків із завойованих племен тощо.

Незважаючи на формальну залежність обох правителів від Великої ради, їхня влада з кожним роком зростала, набуваючи по суті необмеженого характеру, притаманного деспотії.

Значну роль у житті ацтеків відігравала релігія. Панував політеїзм. Особливо вшановувався бог війни Уїцилопочтлі. Другим за значенням божеством був бог Вечірнього неба, третім - бог мудрості Пернатий Змій. На честь своїх богів ацтеки споруджували численні храми і здійснювали розкішні ритуальні обряди, керувала якими могутня каста жерців. Тільки в Теночтитлані налічувалося понад 5 тис. жерців.

Найважливішою особливістю релігійного культу ацтеків були людські жертвопринесення. Відповідно до повір'я головною їжею всіх ацтекських богів, у першу чергу Уїцилопочтлі, була людська кров. А оскільки кожного місяця були свої релігійні свята і для кожного свята необхідні нові жертви богам, війни ставали одним з найважливіших чинників життя ацтеків. Мистецтву володіння зброєю навчалися всі члени клану, і кожна доросла та фізично повноцінна людина була зобов'язана брати участь у воєнних операціях, до того ж престиж і ранг бійця значною мірою залежали від кількості захоплених ним у полон ворожих солдатів, частина яких оберталася в рабство, а інша приносилася в жертву богам.

Основою могутності ацтеків була їхня армія.

Військова справа в ацтеків досягла високого рівня. Вони мали постійну армію з професійних солдатів, общинне ополчення та лицарські ордени - «Орден Орла» і «Орден Ягуара», які готували для держави хоробрий і досвідчений офіцерський корпус. Крім того, всі васальні міста й області в разі необхідності надавали правителям Теночтитлана певну кількість воїнів. Війська склалися з легіонів чисельністю кожного у 8000 воїнів, які поділялися на більш дрібні одиниці кількістю близько двадцяти. Кожен підрозділ мав свій прапор, прикрашений яскравим пір'ям птахів. Армія ацтеків мала розгалужену мережу видників, яких називали «миші». Монтесума - останній правитель ацтеків - постійно брав участь у безкінечних війнах, які вели ацтеки за розширення кордонів своєї імперії. Переможні ацтекські прапори бачили і в таких краях, як атлантичне узбережжя Гондурасу, Гватемала, Сальвадор та Нікарагуа. Іспанці визначали загальну чисельність ацтекської армії у 150 000 чоловік. Такої кількості солдатів не мала тоді жодна з європейських держав.

Цікаво виглядала церемонія проголошення війни. До правителя ще непідкореного міста надсилалася делегація, аби умовити добровільно приєднатися до Троїстої ліги і сплачувати данину (у надзвичайно немислимих розмірах), натомість ацтеки пропонували охорону і дозвіл торгівлі у Теночтитлані. Якщо місто не висловлювало згоду, посол від імені Ліги безкоштовно передавав йому щити і списи («аби ви не могли сказати, нібито ми напали на вас, коли вам нічим було захищатися»). Через двадцять днів ацтеки повторювали свої вимоги і чекали ще двадцять днів, і тільки тоді, в разі незгоди, оголошували війну. Але і після цього жерці-пророки ацтеків обирали сприятливий день для початку наступу.

Ацтекський воїн був озброєний луком і стрілами, списом з наконечником із обсидіану і захищав себе дерев'яним щитом, обтягненим шкірою. Але ацтеки віддавали перевагу рукопашному бою один на один, щоб продемонструвати особисту звитягу і взяти противника у полон. Захоплення полонених було однією з головних цілей воєнних походів - їх приносили в жертву богу війни Уїцилопочті. Своїй долі полонений не чинив опору і з полону ніколи не втікав. Відомі випадки, коли полонений, через певні причини не принесений у жертву, сам домагався здійснення уготованої для нього участі. Так було з одним з тласкаланських вождів Тлауїколе, який прославився своїми подвигами в боях з ацтеками. Врешті-решт його захопили у полон, але оскільки ацтеки шанували відвагу в людині понад усе, вони не вбили його і навіть довірили йому командування одним із загонів власних військ. Тлауїколе з успіхом брав участь у переможному поході проти тарасків, але, повернувшись до Теночтитлана, став вимагати, аби його нарешті вбили на жертвовному камені. І незабаром кров його серця окропила віруючих у головному храмі Теночтитлана. Якщо з будь-якої причини полонений не був убитий, часто траплялося так, що він закінчував життя самогубством, аби хоча б у такий спосіб віддати богам свою кров - найвищу в їхніх очах жертву. Воїни, загиблі у боях, ставали воїнами-орлами і су-проводжували бога сонця, коли він уночі пересікав підземне царство із заходу на схід, щоб вранці знову піднятися над землею.

Коли ацтеки не воювали, була так звана «квітникова війна» - щось на кшталт лицарського турніру Середньовіччя. У цих військових іграх змагалися між собою «команди» дружніх міст (наприклад, Теночтитлана і Тескоко). «Команда», переможена в бойовому змаганні, приносила-ся в жертву богам. Ці «квіткові війни» слугували доказом того, що війна в ацтеків поряд з політико-економічним призначенням переслідувала ще й іншу важливу мету - бути найрозкішнішим, наймасовішим і відповідно найкривавішим богослужінням. Міста, які чинили опір ацтекському володарюванню (наприклад, Шочимілько), були стерті з лиця землі. Ацтеки оволоділи територією від узбережжя Мексиканської затоки до Тихого океану, ставши справжнім божим прокляттям для всіх сусідніх земель. Коли іспанці схрестили свої мечі з обсидіановими мечами ацтеків, у Троїстій лізі вже стався розкол, а на допомогу підвладних племен ацтеки не могли

покластися. Це і позначилося на перебігу та остаточному результаті рокового протистояння.

Усього за два століття, успадкувавши досвід попередників, ацтекам удалося створити могутню державу, яка за своєю силою дорівнювала Римській імперії. Але войовничі ацтеки - «римляни» Нового Світу - не змогли протистояти іспанським завойовникам.